

SVILARSTVO U OSIJEKU U DRUGOJ POLOVINI XVIII VEKA

Slavko Gavrilović

O svilarstvu i prvoj manufakturi svile u Osijeku tokom XVIII veka znamo vrlo malo. Putopisac F. V. Taube, govoreći 1777. o počecima svilarstva u Slavoniji i Sremu samo uzgred pominje stare dudove i veliki mlin za odmotavanje svilenih čaura u Osijeku.¹ Godinu nastanka te odmotavaonice, odnosno fabrike (Fabrica ac Filatoria serici, Seidenfabrik) Taube ne pominje, a nju nije uspeo da utvrdi ni K. Firinger koji je o njoj dosad najpotpunije pisao.²

Citirajući podatak iz godišnjeg izveštaja Virovitičke županije iz 1773, M. Despot je konstatovala da je fabrika osnovana 1770. godine,³ što potvrđuje i jedan izveštaj iste županije iz 1776. godine.⁴ Izgleda, međutim, da bi datum nastanka ove manufakture odnosno fabrike trebalo pomeriti nešto ranije. Na to upućuje predstava slavonskog inspektora svilarstva Karla Solengija, u kojoj se izričito kaže da je fabrika već postojala 1769. godine.⁵ Činjenica, pak, da se početkom 1769. u jednom aktu pominje Stipan Turković kao »adjutor sericae fabricae« u Gornjem gradu Osijeka,⁶ upućuje na zaključak da je fabrika postojala i pre te godine.

Pre fabrike u Osijeku je postojao k. k. Svilariski ured, na što upućuje izjava osječkog trgovca Georga Planka iz 1785, prema kojoj je on već 18 godina (dakle, od 1767) bio računovođa tog ureda u kome je imao posla s velikim sumama novca.⁷

¹ F. W. Taube, Historische und geographische Beschreibung des Koenigreichs Slavonien und Herzogstums Syrmien, sv. III, Leipzig 1777, 65.

² K. Firinger, Počeci manufakture i industrije u Osijeku, *Osječki zbornik*, VI, 1958, 150.

³ M. Despot, Pokušaji manufakture u Građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, Zagreb 1962, 30.

⁴ *Arhiv Hrvatske u Zagrebu* (AHZ), Virovitička županija, Acta congregationalia, 30/1776.

⁵ M. Despot, nav. delo, 30. — R. Bičanić, citirajući mađarskog pisca F. Ekarta takođe navodi postojanje fabrike 1769, a njen prihod procenjuje na 3.000 forinti (R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750—1860, Zagreb 1951, 458).

⁶ AHZ, Virovit. žup., 6/1769.

⁷ Isto, 23/1785. — Firinger navodi podatak koji potvrđuje da je 1774. trgovac Plank bio zaposlen »s računom svilogojstva, koji je na sebe uzeo« (K. Firinger, nav. delo, 150).

U toku decenije (1776—1786) za koju raspolažemo odgovarajućim podacima, u osječkoj fabrici bila je angažovana sledeća radna snaga:⁸

God.	Majstora	Kalfi	Šegrta	Djevojaka
1776.	1	1	2	21
1778.	1	3	5	35
1779.	?	?	6	40
1781.	1	3	6	45
1783.	1	4	7	80
1785.	1	4	4	90

Pored Solengija, kao organizatora svilarstva u Slavoniji i Osijeku, znamo za još dvojicu inspektora svilarstva, Jovana Sapla (1787) i Matiju Švaba (1790),⁹ a poznato nam je i osoblje koje je 1801. radilo u svilari. To su:

Štefan Vajndl, računovođa, plata 300 forinti godišnje;
 Adam Šnajder, kontraagens, 279 forinti;
 Georgije Vuković, kurator dudinjaka, 130 forinti;
 Mihailo Vuković, praktikant, 111 forinti;
 Jozef Ajzenhut, praktikant 97 forinti 30 krajcara;
 Adalbert Kalderoni, svilarski majstor, 400 forinti;
 Jovan Mancoli, svilarski majstor, 400 forinti.¹⁰

Osječka fabrika sastojala se od odmotavaonice svilenih čaura, od predionice svile i magazina. Ona je imala i svoju filijalu u Virovitici, koju izvori nazivaju »Seiden Spinnhütte; držao ju je u svojoj kući odgajivač svilobube Antun Kovač koga je finansirala osječka fabrika.¹¹ Pored nje, u izvorima se, počev od 1782, pominje i svilara majstora Jovana Mancolija (Fabrica Mansoliana; Filatorium secundum Manzolianum), u kojoj su bili zaposleni jedan majstor, verovatno sam Mancoli, i jedan kalfa.¹² No, to nije bila kompletna fabrika svile nego samo predionica (Seiden Spinnerey) u kojoj je 1787. ispredeno 13 centi svile u vrednosti 743 for. 20 krajcara. Izgotovljena svila prodavana je u samoj Virovitičkoj županiji i u Beču — 88 funti u vrednosti 880 forinti. Te godine pominju se uz Mancolija dvojica kalfi kao njegova radna snaga.¹³

Izgleda da je Mancoli bio i zakupac predionice osječke fabrike svile, a kao sposoban majstor i poslovan čovek, on se 1786. obratio Skupštini Virovitičke županije radi dozvole za podizanje sopstvene svilare (Fabricae sericae) u Osijeku, u kom cilju bi od Komore uzeo zajam od 15.000 forinti koje bi vratio u

⁸ AHZ, Virovit. žup., 30/1776, 76/1779, 105/1781, 8/1782, 60/1784, 104/1786.

⁹ Isto, 1709/1787, 896/1790.

¹⁰ Isto, 231/1801. — Majstor Kalderoni pominje se još 1793. i 1795. kao »Seiden Filator Neister« (K. Firinger, nav. delo, 150), a Mancoli i ranije.

¹¹ AHZ, Virovit. žup., 1763/1788.

¹² Isto, 60/1784, 104/1786.

¹³ Isto, 1763/1788.

roku od deset godina. S tim u vezi, trebalo je da se Županija obrati Ugarskom namesničkom veću kako bi se saznalo da li se Mancoliju može dati zajam, a da državna kasa ništa ne reskira.¹⁴

Kako je stvar tekla, zasad ne znamo pa nam nije jasno da li je Mancoli produžio samostalno vođenje svoje predionice ili se ona stopila sa postojećom fabrikom svile koja je bila komorsko vlasništvo a pod upravom Svilariskog ureda u Osijeku. Taj je ured vodio brigu oko podizanja zgrada u okviru svilare i o smještaju čaura, dok je Županija brinula o rasadnicima dudova (*Plantagen Garten*) u svakom srezu.¹⁵

O proizvodnji osječke svilare zasad raspoložemo samo podacima iz 1780-ih godina.

Iz jednog izvještaja iz 1782. saznajemo da je u odmotavaonici i dve predionice obrađeno 5.000 funti sirovog materijala čija je vrednost procenjena na 49.750 forinti. Od te sirovine dobijeno je 935 funti 28 lota prediva u vrednosti 7.019 for. 4 krajcare. Svileno predivo je prodavano fabrikantima u Beču i Pešti, a ukupni prihod Komore od ove svilare iznosio je 56.000 forinti.¹⁶ To je, za ondašnje prilike, bila zaista pozamašna suma koja je jako prevazilazila prihode srednjeg vlastelinstva u Slavoniji.

Izveštaji iz kasnijih godina, međutim, govore o znatno nižim prihodima koje je Komora ostvarivala od svilare. Godine 1786. prihod je iznosio 14.830 forinti; proizvedeno je 35 centi sirove svile od čega je 14 centi prodano u županiji, dok je 21 centa poslata u Beč i Peštu radi dalje obrade.¹⁷ U godini 1787. proizvedeno je 8.382 3/4 libri (funti) sirove svile, a prihod od svilare iznosio je samo 9.953 for. 26 3/4krajcare.¹⁸

Drugih podataka o proizvodnji i prihodima od svilare nema u županijskom arhivu, što je 1794. objašnjeno tim što svilarom upravlja Ugarska dvorska komora kojoj ona direktno šalje račune i izvještaje. Tom prilikom osječki sreski sudija je konstatovao još samo to da se svila u njoj izrađuje do pređenja i da država ima od nje velike prihode.¹⁹

* * *

Postojanje fabrike svile dalo je podsticaja gajenju svilobube i sađenju dudova čijim su se lišćem hranile svilobubine larve pre svog zamotavanja u svilene čaure. U Gornjem gradu Osijeka postojao je županijski rasadnik u

¹⁴ Isto, 1920/1786.

¹⁵ Isto, 1854/1787.

¹⁶ Isto, 164/1783.

¹⁷ Isto, 350/1787. — Jedan putopisac godine 1786. navodi da svilara godišnje proizvede 60—80 centi sirove svile i dodaje da to ne treba nikoga da čudi ako se ima u vidu da se u celoj Slavoniji godišnje proizvede 600—800 centi svilenih kokona (D. K o s á r y, *Egy gazdasági utazás a II József-kori Magyarországon, Agrártörténeti szemle*, 1—2, Budapest 1962, 220). Ovi podaci su očito bliži proizvodnji iz 1782. nego onoj iz 1786/87. godine.

¹⁸ *AHZ*, Virovit. žup., 1763/1788.

¹⁹ Isto, 171/1794.

kome je godišnje odgajano 8.000—12.000 dudovih sadnica²⁰ koje su besplatno deljene odgajivačima svilobube. Tako je 1774/75. podeljeno Gornjem gradu 1.150 sadnica, Donjem gradu 1.050, a Tvrđavi 1.000 sadnica;²¹ godine 1777. Gornji grad je dobio 83, a Donji grad 450 sadnica.²² Valja pretpostaviti da je tako postupano i pre i posle toga jer je to bila stalna praksa i Županije i Komore.

U pojedinim delovima Osijeka bilo je dudovih stabala:

God.	Gornji grad	Donji grad	Tvrđava
1770.	1.870	2.066	229
1773.	1.617	2.200	208
1778.	3.000	4.085	1.232
1782.	3.900	4.552	1.232
1784.	3.685	4.535	1.232
1786.	3.685	4.535	1.232
1800.	3.635	3.536	2.431
1805.	3.960	3.536	1.356

Pored ovog broja »zrelih« dudova (od 3 godine starosti naviše) bilo je i po više stotina pa i hiljada mladih — od 1 do 3 godine, čije je lišće manje dolazilo u obzir za ishranu svilobube.²³

Sve u svemu, dudova je bilo dovoljno pa je Gradski magistrat aprila 1797. mogao da konstatuje da se njihovo lišće ne može potrošiti za potrebe svilogojstva, zbog čega je odbio poziv da podigne novi dudinjak.²⁴

Najstariji podaci o količini čahura dobijenih gajenjem svilobube potiču iz 1770, a odnose se samo na Donji grad Osijeka u kome je proizvedeno 1.474,5 libri čaura (kokona).²⁵ Te godine u tom delu grada gajenjem svilobube bavile su se 62 kuće, a već 1771. više od 180 kuća.²⁶

Posle toga, gajenjem svilobube u pojedinim godinama proizvedeno je čaura (u librama):

²⁰ Isto, 73/1770, 38/1773, 242/1778, 243/1779, 369/1780, 834/1787. itd.; Hrv. kralj. veće, D-397/1778, D-64/1779.

²¹ AHZ, Virovit. žup., 30/1776.

²² Isto, 50/1778.

²³ Isto, 73/1770, 38/1773, 242/1778, 243/1779, 369/1780, 590/1782, 741/1784, 834/1787, 793/1789, 32/1800, 714/1805.

²⁴ K. Firinger, nav. delo, 151.

²⁵ AHZ, Virovit. žup., 371/1770.

²⁶ Isto, 91/1771.

Svilarstvo u Osijeku u 2. polovini XVIII v.

God.	Gornji grad	Donji grad	Tvrđava
1772.	511 1/2	880 1/2	10 1/2
1773.	811 1/4	1196 3/4	—
1775.	938 1/4	1060	—
1776.	1440 3/4	1776 1/4	50
1777.	1038 1/4	1395	13
1778.	1374 1/4	1737 1/4	—
1779.	2205	2728 2/4	66
1781.	1685 3/4	2039 3/4	47 1/2
1782.	1140 3/4	1677 1/2	—
1783.	2181 1/4	2189 1/2	93 1/4
1784.	2756 3/4	3348 1/2	147 1/2
1786.	2057 3/4	3049 1/4	121
1798.	ukupno 10.135 ukupno		
1800.	827 1/2	691 1/2	84 1/2

Godine 1775. za isporučene kokone dobijeno je 1.214 for. 23 3/4 krajcare, 1777. godine 1.371 for. 2 1/2 krajcare, a 1778. svega 1. 649 for. 56 1/4 krajcare.²⁷

Proizvodnja čaura (galeta) jako je oscilirala, a zavisila je prvenstveno od vremenskih uslova na koje su i dudovi i svilobuba bili osjetljivi.

Odgajivači svilobube proizvodili su i njeno seme koje su predavali Svilar-skom uredu. Tako su dali (u librama):²⁸

God.	Gornji grad	Donji grad	Tvrđava
1772/3.	33	57	1
1774/5.	38	42	1
1776.	67	71	1
1777.	63	81	1
1781.	107	156	2
1782.	108	162	—
1783.	140	151	5

²⁷ Isto, 38/1773, 85/1774, 414/1774, 347/1775, 107/1777, 50/1778, 242/1778, 243/1779, 369/1780, 8/1782, 534/1783, 741/1784, 834/1787, 793/1798, 32/1800.

²⁸ Isto, 85/1774, 30/1776, 107/1777, 50/1778, 8/1782, 164/1783, 534/1783.

Iz svega rečenog može se zaključiti da je fabrika svile u Osijeku postojala od kraja 1760-ih godina, da je prerađivala značajne količine svilenih čaura i da je Komori donosila nemale prihode. Postojanje, pak, te fabrike dalo je podstreka gajenju dudova i svilobube u samom Osijeku i predstavljalo izvor prihoda priličnog broja njegovih siromašnijih stanovnika.

Potpunija saznanja o toj svilari biće moguća tek pošto bude proučen arhiv Ugarske dvorske komore u Budimpešti.

Z u s a m m e n f a s s u n g

SEIDENBAU IN OSIJEK IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Im ersten Teil dieses Beitrags wird die Seidenmanufaktur in Osijek behandelt, von welcher der Verfasser behauptet, sie sei im Jahre 1769 entstanden und habe auch bis zu 90 Mädchen sowie mehrere Gesellen und Lehrlinge beschäftigt. Die Studie enthält auch Angaben über den Umfang der Produktion und die in der Fabrik realisierten Einnahmen.

Im zweiten Teil ist die Seidenzucht in der »Kammerstadt« Osijek dargestellt: die tabellarischen Übersichten vermitteln Angaben über die Zahl der Maulbeerbäume, deren Blätter zur Ernährung der Seidenraupen dienten, und geben Auskunft über die Menge der erzeugten Kokons und Seidenraupensamen.

In einer kurzen Schlussfolgerung konstatiert der Verfasser, dass die Seidenfabrik in Osijek bedeutende Mengen von Kokons zu roher Seide verarbeitete, der Kammer ziemlich grosse Einkünfte brachte und das Züchten von Maulbeerbäumen und Seidenraupen in der Stadt anregte zum Nutzen ihrer meistens ärmeren Bewohner.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

